

Презентації

Г. Філіпчук

Книга про «невгасимий Світильник»

До Різдва Христового «Просвіта» Рівненщини видасть для України високоетичний фоліант про Бориса Степанишина – знаного Педагога, Літературознавця, національного Просвітника. Столітній ювілей правдивого корифея української словесності, талановитого навчителя і мислителя. Він залишається назавжди в народній пам'яті своїм винятково морально-етичним розумінням суспільної значущості Освіти для українського націєдержавотворення, яку свого часу окреслив дуже ємним і всеосяжним висловом: “Хто має школу – той має народ”.

Саме заради свого Народу цей взірцевий для сучасників і майбутніх поколінь невтомний Працелюб творив омріяну в думках, помислах і надіях рідну, духовну, інтелектуальну, національну школу, яку безупинно зрощував, оберігав, виходячи далеко за межі освітянських обширів. Будучи публічним оборонцем українськості, він, як високодостойний лицар, обстоював ідеали Держави, Рідної Мови, Української Церкви, національної Ідентичности в усіх нішах суспільного життя. Воістину був світильником українського духу і жив Шевченковим заповітом, що «Та воля та правда одна, і відрізняться тільки імена». Саме ці чесноти Правди і Волі відображали його справи та відданість громадянському обов'язку, коли активно включився в період українського ренесансу боротьби за національні права, свободу, державність рідного Народу. Адже в сотворених

Шевченкових Товариствах Української Мови, «Просвіти», Народного університету, обласної організації Народного Руху України, у захисті прав на Українську Церкву, зборі коштів на спорудження пам'ятника Тарасові Шевченку та в багатьох інших державницьких справах містилася значна частка ідей та праці Степанишина. Надзвичайно скромна, внутрішньо охайна своєю людськістю натура була наділена невгамовною енергією, високим інтелектом, дивовижним українолюбством у словах і діяннях. Здавалося, що його душа завжди горіла, серце «боліло», будучи щирим, незбайдужим і відповідальним за «все живе». Душевний стан цього безутомного Просвітителя вічного неспокою ніби суголосно перегукувався зі Стусовим Словом: «Якщо болить серце, тобі, друже, поталанило». Справді, дві якості, яких не можна не бачити, що вивершують його самотню індивідуальність як духовного характерника, роблячи його винятковим, неповторним. Трудолюбність і «Олюдненість» людськістю. Він належав до тієї нечисельної когорти людського племені, що природовдачею зумів у складних життєвих негараздах вибудувати гармонію емоційно-закличного слова і благородного чину, сповідуючи мудру Сковородинівську заповідь – «Годі побудувати щось словом, коли те саме руйнувати ділом». Тому попри все і всупереч усьому недоброму та темному безперестану творив, любив, вірив... Бо не зламався, не вгасив духа, коли 1982 року після тривалих зацьковувань і переслідувань був звільнений із викладацької роботи за прояви так званого «буржуазного націоналізму», за любов до України.

Степанишин – автор понад 500 проблемних статей, 52 підручників, посібників та науково-методичних праць, лавреат Державної премії України в галузі науки й техніки за підручник «Українська література» для учнів 9 класу

загальноосвітньої школи (1995), укладач хрестоматії з української літератури «Джерела пружно б'ють», які 1995–2003 років 5 разів перевидавалися в Україні. Педагог, щедро обдарований Природою, до безтями закоханий в українську літературу, він свою кандидатську дисертацію з педагогіки (1975 р.) «Система самостійної роботи учнів з літератури та її вплив на ефективність навчального процесу») також присвячує улюбленій музі – Літературі.

Свого часу знаний і затребуваний для багатьох зарубіжних видань та часописів (польських, болгарських, словацьких, канадських), його справедливо називали «велетом у методиці викладання української літератури», а в книзі «Борис Степанишин. Спогади, матеріали, бібліографічний покажчик» (Д. Кравець) зазначено, що такого підручника, написаного Степанишином з методики викладання української літератури, ніхто досі не зробив. Навіть тоді, коли він був гнаний, то викладачі кафедри літератури Рівненського державного гуманітарного університету, підтримуючи Бориса Степанишина, переконували всіх і вся, будучи «впевненими у тому, що всі, кому судилося доторкнутися до живої легенди, завжди перебуватимуть під знаком Бориса Степанишина»

А ще він був особливим, оригінальним творцем і читцем, оратором і натхненним читачем. Щорічно в Рівненській державній обласній бібліотеці він отримувач читачький формуляр №1, тим самим ніби переконуючи (за Цвейгом) громаду, що найвищою цінністю і найголовнішим відкриттям людства є Книга, як ворота у світ, як безупинний духовний рух.

У цій же бібліотеці нині зберігається цінна колекція Бориса Степанишина, що складається з 279 книг, яка містить рідкісні літературознавчі та мовознавчі праці,

твори з суспільних наук, мистецтва, художньої, політичної літератури, характеризуючи в значній мірі його творчу, наукову, мистецьку натуру. Важливим складником колекції є власні доробки самого автора, які підкреслюють достовірність і значимість його світоглядних, науково-педагогічних, літературознавчих, громадських аспектів життєдіяльності. До честі Бібліотеки в серії «Славетних земляків» ще 2012 року видано бібліографічний покажчик його праць «Жив на чатах духовного ренесансу».

Ні. Не вдалося затерти, витолочити «чужим» людям це славне ім'я українського відродження і злету.

Ніби й випадково, але вихід у світ цього покажчика став своєрідною не тільки світоглядною, але й суспільно-політичною відповіддю на той безглуздий і хибний нормативний документ МОНУ України під назвою «Концепція літературної освіти», розроблений напередодні 2011 року. Тоді на 20-му Незалежності доморощені «поводирі» кремлівського розливу просували зовсім інші «вартісні» орієнтири, аніж те, що впроваджував Степанишин, оскільки шкільну, університетську молодь змушували пізнавати не духовні й творчі пласти «Розстріляного відродження» чи «Шістдесятників», а «ідеали» чужинського рузькомірства. Адже в цій «концепції» імперативно утверджувалася світоглядна руїнна пастка для нашої молоді, оскільки там, зокрема, звучало: «Особлива роль належить російській літературі як художньо-словесному надбанню, у тісній взаємодії з яким протягом декількох століть формувалася українська література, а також з урахуванням того місця, яке займає російська література у загальнолюдській системі духовно-культурних цінностей».

Отож, те проти чого завжди протестував Степанишин, чомусь раптом ставало «нашою» офіційною освітньою

політикою, яка формувалася на московських болотах. Богу слава, що ненадовго.

У зміст мовно-літературної освіти все настійливіше повертаються знання, цінності, ідеали, які бережно зрощував і віддавав молоді цей знаковий учений-педагог, що за словами почесної просвітянки Тетяни Піяр є «одним із великих Українців, яким пишається Рівне». І не тільки Рівне. Україна! Український Світ!

Як добре, що в національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського в основних фондах зберігається науково-педагогічна, літературознавча спадщина цього нескореного й надзвичайно талановитого Просвітника.

Слава Богу, що могутня хвиля національного відродження, відновлення державної Незалежності, в чому Стефанишин брав найактивнішу участь, справедливо «повернули» його професорство на кафедрі української літератури Рівненського державного педагогічного інституту, а громадськість обрала, як морально авторитетну особистість, головою Рівненської обласної організації товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка (1991–97).

Сьогодні перед нами постає не декорований, а справжній образ совісного трудівника освітньо-просвітницької ниви України, що безперестану, до останнього подиху надихався працею, завершуючи свій земний шлях, свою життєтворчість, педагогічну й науково-освітню діяльність також останнім вивершеним доробком: «Дума про школу: літературна освіта й естетичне виховання учнів 5-12 класів загальноосвітніх шкіл» (Рівне, 2004).

Стефанишин мав глибоку переконаність, що «ніщо» з «нічого» не побудувати, нічим іншим, як важкою, невтомною, одержимою і творчою працею не сотворити. Ця високоетична поведінкова норма не покидала його

впродовж усього життя. Людина особливої одвічальності перед суспільним загалом і собою. У повсякденному житті діяння цього невсипущого педагога і просвітника чимось нагадувала «Етику життя» відомого шотландського філософа, історика і письменника Т. Карлейля, який стверджував, що людина стає воістину людиною (культурною) лише завдяки праці, яка є для неї очищувальним вогнем, знищуючи погане, відроджуючи духовне і добре. «Бо що зробиться із Землею, перестаючи вона обертатися». Тому Степанишин думками і серцем робив, творив, учився і вчив передусім задля суспільного блага.

Недарма життєвим кредо цього народного Просвітника і Педагога був Франковий заклик: «Кожний думай, що на тобі мільйонів стан стоїть, що за долю мільйонів мусиш дати ти одвіт».

Оскільки любов до професії не приходить нізвідки, сама по собі, а її треба плекати, ростити, найбільше, коли ти – Вчитель, умонтований у складну суспільну модель «людина – людина». Тому й нагадував часто передусім у середовищі професійного цеху народну мудрість, що «вивчитися можна на будь-кого, а вчителем треба стати».

Борис Степанишин як знаковий український Педагог, захисник національної школи, будитель народної душі, пам'яті і совісті, творячи в цій важливій науково-освітній та культурно-духовній сферах, завжди відчував усім серцем велику громадянську відповідальність за формування свідомого й патріотичного Вчителя, акцентуючи на його значущій місії, словом і ділом стверджуючи істинну теорію видатного Я. Коменського, що «справа вчителя, скромна лише зовні, є однією з величезних справ в історії».

Блискучий методист, лектор, оратор, учений-

новатор він ніколи не вважав, що молодь, націю можна виховувати закликком «роби, як я сказав», а тільки на основі правдивого педагогічного принципу, з опертям на особистий приклад у праці, чині, громадянській позиції, у патріотичному ставленні до найвищої цінності - України.

Саме цінність якісної вчительської праці він розглядав як основу всієї національної освітньої системи, сприяючи розвитку й становленню особистості, забезпечуючи результат, що змінює людину на краще. Високість соціального статусу учня, студента, вчителя й викладача вбачав саме в праці, в їх критичному й креативному мисленні, самовдосконаленні, самонавчанні. Бо сучасну освіту можна вважати прогресивною, коли безперестану (впродовж життя) навчаються всі суб'єкти освітнього процесу - учень і навчитель. Цю розвиваючу тезу Степанишин ретельно сповідував задовго до часів свого дисертаційного дослідження про «систему самостійної роботи учнів з літератури...»

Оскільки воля, характер, рішучість, невтомність, моральне самовиховання були для нього глибокими якісними характеристиками, які разом з інтересами та мотиваціями творили Людину. Професор Степанишин у складних тодішніх умовах формував таке мистецтво освіти, що опиралося на необхідну для молоді життєву практику, моральність, етику, громадянськість, характер, ні на мить не покидаючи думки про надзвичайну україноцентричну місію школи, університету, які мусять бути за змістом і філософією діяльності глибоко національними.

Його великою заслугою є те, що в смутні часи денационалізації і бездержавності він (як педагог державницького мислення) давав відповідь, випереджаючи час, «яким має бути підручник з української

літератури» в українській школі. Саме за українську ідею в змісті освіти Степанишина ганьбили і принижували «совети», позбавивши всіх звань і наукових ступенів, прогнавши з університету, водночас мимоволі «поставивши» його в передні ряди дисидентського руху.

Але Людина такого гарту, зазнаючи неймовірних поневірянь, репресій і переслідувань, не переставала животворити. Є книга М. Горного «Українці Холмщини і Підляшшя. Видатні особи ХХ століття», сторінки якої присвячені і Борисові Степанишину. У ній зазначено: «Дисиденти у ті часи були цілком беззахисними і політично безправними, їм «не довіряли» навіть посад кочегарів».

Однак попри все, навіть за таких жорстоких обставин цей світлий Педагог зберіг особисту й національну гідність, силу поборювати зло, високу інтелігентність, правдивість, професійну творчу снагу і головну життєву чесноту - любов до України.

Завжди вірив у торжество правди і справедливості, жив духом боротьби та протесту проти системи, що зневажає національну культуру, рідну мову, українськість в освіті й науці.

Його палке, високої культури слово, патріотична позиція, невтомна дія задля української справи й досі є чутними, коли нині в умовах військової агресії московії проти України вивисується значимість виховання національної свідомості українства - єдиного, солідарного і незборимого.

Безумовно, що ніхто краще не оцінить його благородну, життєдайну і тернисту дорогу, аніж найближчі друзі, побратими та всі, хто поруч жив, співпрацював і співпереживав разом із Борисом Ільковичем.

Пригадується квітневий номер (2025 р.) газети «СЛОВО ПРОСВІТИ» з надрукованою низкою цікавих

матеріалів до сторіччя від дня народження Бориса Степанишина та промовистим заголовком: "...Любив рідний край і пристрасно жадав щастя неньці □ Україні та був заангажований нею". Цим лаконічно простим, сильним і справедливим словотвором викарбувано все його життєве ество, нестримно доводячи собі і сущим на рідній землі про нашу найвищу цінність – Україну, про невмирущість Шевченкового кличу «Свою Україну любіть». За цю священну ідею він боровся, нею жив і творив. Саме таким світоглядним стрижнем скріплений увесь його простір буття, пам'ятаючи і виконуючи біблійський заповіт, що лише «за чином, згідно своєї дороги людина знайде заплату».

Мабуть, уже на часі формалізувати відзначення цієї непересічної постаті і в українській енциклопедистиці. Адже в багатьох академічних педагогічних словниках («Український педагогічний словник», 1997; «Енциклопедія освіти», 2008; «Освіта дорослих», 2014; «Український педагогічний словник». Вид. друге, 2011), навчальних посібниках для студентів та викладачів на кшталт «Історія української школи і педагогіки» досі не міститься, на жаль, жодного інформаційного посилу про цього високого рівня вченого-педагога, літературознавця, блискучого методиста, громадського діяча, невтомного працівника на ниві української національної освіти.

Насправді, Степанишин є людиною енциклопедичного розуму, багатосторонньої обізнаності й інтересів, охоплюючи різноманітні галузі знань, слугував світочем для рідних краян, для українського вчителства, жертовно й безкомпромісно сповідуючи в науці, освіті, просвітництві, громадському житті велику національну Ідею. Очевидно, переконливим свідченням такої високої

оцінки є інституційна і змістова пам'ять у громадському і професійному середовищах, в яких це світле ім'я продовжує донині животворити. Якось повертаючись до Києва з Рівенщини (разом з Іваном Зайцем), стали учасниками дещо несподіваної й обнадійливої телефонної розмови з професором Чернівецького національного університету ім. Юрія Федьковича Володимиром Антофійчуком, який, дізнавшись про святошні заходи, приурочені Степанишину, з особливою шаную відгукнувся про Бориса Ільковича: «Славний педагог і визначний український філолог. На нашому факультеті ми за його працями навчаємо студентів...»

Тому на святковій академії у приміщенні Органного залу Рівненської обласної філармонії дуже слухним було нагадування зі Святого Письма (від Матвія) Духівником Православної Церкви України, що «не запалюють світильника, щоб поставити його під посудину, але на свічник, і світить воно всім у домі. Отак ваше світло нехай світить перед людьми, щоб вони бачили ваші добрі діла...». Оця мудра істина спонукає багатьох тих, хто передусім несе відповідальність за виховання Нації, наші школи, університети, заклади післядипломної педагогічної освіти й академічні інституції, не ховати світильник «Степанишенової правди».

Його світлі, націєтворчі ідеї, ідеали, творіння і мрії не велено нікому віддаляти, вони мусять бути з нами, в серцевині національної Освіти («Нової української школи»), особливо в часи нинішньої екзистенційної війни з московитами за наше священне право ЖИТИ. Бо Степанишин – славний син свого Народу, створивши ваговитий доробок, який має належати золотому фонду педагогічної спадщини України, слугуючи взірцем правдолюбства і волелюбства, продовжує «бути!» для

українства в позачасі. Шана Борису Степанишину – захиснику і творцю української Ідеї, неугасимому Світильнику національного незборимого Духу!

Рукопис есею отримано 11 грудня 2025 року.

Рукопис затверджено до публікації 6 січня 2026 року.

Есей надруковано 27 січня 2026 року.

Інформація про автора

Філіпчук Георгій Георгійович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії педагогічних наук України. Почесний доктор Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, почесний доктор Чернівецького Національного університету імені Юрія Федьковича. Академік Міжнародної слов'янської академії імені Яна Амоса Коменського.

Громадський і політичний діяч. Член Центрального правління, перший заступник голови Всеукраїнського товариства «Просвіта» імені Тараса Шевченка; голова секретаріату Конгресу української інтелігенції. Співголова ГО «Всеукраїнський форум „Українська альтернатива“». Народний депутат Верховної Ради України II, III та VI скликань.

ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7397-0874>

E-mail: georg.filipchuk@gmail.com

Philippchuk Heorhii Heorhiiiovych, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Honorary Doctor of the Ivan